

SZÉPIRODALOM

Márton László

Csikasz Virgil a demokráciában

(részlet egy készülő kisregényből)

A történet hőse egy piarista szerzetestanár, aki megjárta a háborús Németországot. 1946 őszén dr. Csikasz Virgil O. Sch. P. (elfelejtettem mondani, hogy még 1942-ben sikeresen megvédte doktori disszertációját a középkori magyar Mária-himnuszok strófái közé illesztett latin nyelvű szekvenciákról) már Pesten tartózkodott, és a demokratikus igazoló bizottság színe előtt állt. Az igazoló bizottság a nevezett személyt nem igazolta. A nemrég alakult vagy újjáalakult demokratikus pártok képviselői a Németország angol megszállási zónájából visszatérő szerzetest még feddésel sem voltak hajlandók igazolni. (Utóbbi megoldásra a Független Kisgazdapárt kádere tett bátortalan javaslatot, de a többiek lehurrogták.)

A piarista szerzetestanárnak először is azt kellett volna hitelt érdemlően igazolnia, hogy 1944. október 16. után *nem* tett esküt Szálasi Ferencre és a nyilasokra. Utána azt kellett volna alátámasztania tanúkkal és dokumentumokkal, hogy *nem* az esetleges felelősségre vonás elől menekült Szombathelyről a hitleri Németországba. Végül azt kellett volna okadatolnia, hogy kinti tartózkodása során *nem* tanúsított semmiféle egyetértést a hitlerista eszmevilággal, de még az ősgermán mitológiával sem, illetve hogy a külföldre hurcolt magyar fiatalok körében állhatatos antifasiszta magaviselettel mutatott követendő példát.

Ezek egyikét sem tudta bizonyítani vagy tanúvallomással megerősíteni.

Egy szerencsésen hazatért fiú tanúsította, hogy amikor kitört rajta a flekktífusz, Virgil atya törődött vele, több éjszakán át virrasztott mellette, és ezáltal megmentette az életét.

Egy másik fiú tanúsította, hogy Virgil atya megosztotta vele az utolsó falat kenyérét.

A harmadik fiú előadta, hogy amikor az éhségtől elcsigázva ellopott egy csirkét a közeli tanyáról, és emiatt a német őrség agyon akarta löni, Virgil atya közbelépésének köszönheti, hogy végül megkönyörültek rajta.

Mindez vajmi kevéssé érdekelte az igazoló bizottságot. A legutóbbi vallomás még ártott is a bajba került piaristának. „Szóval maga csirkefogókat és tolvajokat vett védelmébe!” – förmedt rá a Magyar Kommunista Párt küldötte, Develák Antal. (Éppen ő! Aki a Gazdasági Főtanács tagjaként aktívan közreműködött az államosítás előtt álló gyógyszer-tárak kifosztásában.)

Fidelényi Achilles volt szombathelyi római katolikus tábori püspök hajlandó lett volna tanúskodni Csikas Virgil mellett, de vallomását nem hallgatták meg. Egyébként ő maga is nyakig benne volt a pácban: a németekkel és a nyilasokkal való kollaborációval vádolták. Hiába hozta fel azt az érvet, hogy említett elemekkel csak az nem működött együtt, akit Sopronkőhidán felakasztottak, a szociáldemokrata küldött, Fedlmayer Lipót ráordított: „A picsába, téged is miért nem akasztottak fel?!” A Nemzeti Parasztpárt küldötte, Czuppi Béla pedig nem volt képes felfogni, mi a különbség a tábori püspökség és a tábori csendőrség között. Váltig ismételte: „A kettő egykutya!” (Látszik rajta, hogy nem volt katona! Ő maga pedig az orra hegyéig sem lát azzal a szódásüveg szemüvegével.)

Az igazoló bizottság negatív döntése ellen a rend magyarországi tartományfőnöke fellebbezést nyújtott be. Mire az illetékes hatóság, amely sietséggel vagy kapkodással nemigen volt vádolható, a fellebbezést elbíráltta volna, érvénybe lépett az 1948. évi XXXIII. törvénycikk, amely az egyházi iskolák állami tulajdonba vételéről intézkedett.

*

A következő két év története homályba vész. Annyi biztos, hogy 1948 őszétől Virgil atya akkor sem taníthatott volna piarista gimnáziumban, ha politikai szereplését makulátlannak minősíti a demokratikus igazoló bizottság, mert nem létezett többé piarista gimnázium. A hatóság lefoglalta a rendházakat, az ott élő szerzetesek számára pedig kényszerlak-helyet jelölt ki.

Ezt a sorsot Virgil atya elkerülte. Az új tartományfőnök, az elődeinél rugalmasabban gondolkodó Sík Sándor azt ajánlotta neki: amíg a viszonyok jobbra nem fordulnak, rejtőzzön el a polgári életben. Keressen olyan munkát, megélhetést, amely összhangba hozható az örökfogadalom kötelezettségeivel, és álljon készen, hogy folytathassa a tanítást, ha majd ismét lesznek tanítványok.

Virgil atyát arra utasította Sándor atya, hogy ő maga ne hazudjon kilétét illetően, de ha mások azt állítják vagy feltételezik róla, hogy „kiugrott” a piarista rendből, azt ne cáfolja meg, hanem adjon kitérő választ, vagy fogadja az ilyen kijelentést hallgatással, amit a többiek akár egyetértésnek is tekinthetnek.

Csikasz Gyurinak (szerzetesi nevét naftalinba tette) nem akadtak ilyen gondjai. A Margit-híd újjáépítésén, ahol munkát kapott, senki sem kérdezte, ki volt, mi volt azelőtt. Ott majdnem mindenkinek volt valamiféle múltja. A munkálatokat a Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyár (röviden MÁVAG) hídépítő osztálya végezte, ennek élén pedig Zimányi Gergely hídépítő mérnök állt, a beton- és vasbeton szerkezetek anyagtudományi kérdéseinek nemzetközi hírű kutatója, aki történetesen Gyuri osztálytársa volt a debreceni piarista gimnáziumban.

Nem derült ki rögtön, illetve nem jutott Zimányi tudomására, hogy a régi jó barát segédmunkás az ő vállalatánál. Gyuri, aki többnyire sódert talicskázott, került minden feltűnést, és igyekezett elbújni egykori barátja elől, valahányszor Zimányi osztályvezető elvtárs helyszíni szemlén győződött meg az újabb eredményekről. Hát még amikor Gerő Ernő közlekedési miniszter is vele tartott!

Előadódott azonban egy kis probléma, amelynek elhárításában jelentős érdemet szerzett Csikaszk György. A hídvég és a hosszanti tartóelem közötti nagy teherbírású acél kereszttrácsok (a hídépítők tréfásan András-keresztnek hívták őket, amíg a klerikális vonatkozás miatt a belügyminisztérium propagandaosztálya be nem tiltotta ezt a kifejezést), szóval az András-kereszt az 1944-es sajnálatos események során részint a híddal együtt megsemmisültek, részint belezuhantak a Dunába, és pótolni kellett volna őket. Az új András-keresztet az Ózdi Kohászati Üzemek durvahengerművének kellett volna legyártania, csak hogy a hengermű teljes kapacitását lekötötték a Szovjetunió háborús jóvátételként szállítandó acéllemezek.

Ekkor azonban Zimányi elvtárs, miniszteri felhatalmazás birtokában, elutazott Ózdra, és megállapodott a durvahengermű főmérnökével, Temesfelsőszentandrassy Guidóval, hogy a hengermű plusz műszakokban, a szovjet jóvátételi munkák minimális átütemezésével mégiscsak legyártja a szükséges András-keresztet.

Be is indult a gyártás, de az András-keresztnek még a negyede sem készült el, amikor a szovjet katonai elhárítás szabotázs miatt elhurcolta Temesfelsőszentandrassyt, aki jelenleg ismeretlen helyen tartózkodik. Így tehát leállt mind az András-kereszt gyártása, mind pedig a szovjet jóvátételi acélhengermunka.

Ekkor támadt az az ötlete az egykori Virgil atyának, aki már a wismari Flak-kaszárnyában is hidat épített, igaz, akkor még csak gyufaszálakból, hogy feldarabolt, méretre vágott vasúti sínekkel lehetne pótolni az András-kereszteket. A síndarabok mint függőleges acéloszlopok stabilan rögzítenék a hosszanti tartóelemet.

Így történt, hogy a két részletben újjáépített Magit-híd déli oldalát már 1947. november közepén, másfél hónappal a tervezett határidő előtt át lehetett adni a forgalomnak.

Az avató ünnepségen beszédet mondott Gerő Ernő közlekedési miniszter, miközben a több tízezer főnyi tömeg ütemesen ismételte: „Éljen Gerő, a hídverő!”

Zimányi Gergely 1948. március 15-én elsőként kapott Kossuth-díjat az ipari termelésben nyújtott kiemelkedő teljesítményéért.

És hogy Csikas György se távozzék üres kézzel, neki háromszáz forint újítási jutalom ütötte a markát. Jó pénz volt ez akkor, megfelelt egyhavi munkabérnek.

A legfőbb jutalom nem is ez volt, hanem az, hogy Zimányi felfigyelt rá. Mindkettőjüknek volt annyi esze, hogy meg se próbálják felújítani a serdülőkori barátságot, viszont Zimányi magával vitte Csikaszt a Lánchíd újjáépítésére, ahol már a tervezőirodán kapott kisebb megbízásokat, majd, miután az újjáépített Lánchidat az eredeti híd avatásának századik évfordulóján, 1949. november huszadikán átadták, Csikas elkísérhette Zimányit a következő nagy munkára, a Duna alatt áthaladó földalatti gyorsvasút építésére is.

*

Amikor Rabinovics Ármin filmrendező írni kezdte a *Mélyépítők* című termelési nagyjátékfilm forgatókönyvét, Csikas György már javában dolgozott a MÁVAG-tól különvált Földalatti Vasútépítő Vállalatnál. Rabinovics róla mintázta Forba almérnök alakját, aki csak színleli a hűséget a népi demokráciához, de a szíve mélyén ő a klerikális reakció megtestesült ördöge.

A filmben Forba almérnök, amikor azt hiszi, hogy nem látja senki, rendszeresen imádkozik, és rózsafüzért morzsolgat a zakója alatt. Elhiteti az építkezésen dolgozó egyszerű falusi emberekkel, hogy a Horváth főmérnök által tervezett alagút egyenesen a pokolba vezet, és majd egyszer, akárki meglássa, a két fúrópajzs találkozásakor előzönlik az építkezést az ördögök. Hiába bizonygatja az üzemi párttitkár, hogy ördögök nem is léteznek, és hogy a vallás a nép ópiuma, az egyik mellékszereplő, név

szerint Kendermaghoss Kotlós Vilmos azzal torkolja le, hogy bárcsak szívhatnánk megint egy kis ópiumot, mint annak idején Sanghajban, ahová 1916 őszén vetődtünk el, miután megszöktünk az orosz hadifogságból.

Előbukkan Forba almérnök egy cinkostársa is, bizonyos Fábaszorulth Frédi, aki sekrestyés volt a „fordulat éve” előtt, és ketten együtt kifőzik a valóban ördögi tervet: a munka gyorsításának ürügyével tíz köbméter hígan folyós betont zúdítanak a megbillent keszonra. Ettől a keszon fala beszakad, és a keszonban dolgozó sztahanovisták mind egy szálíg szörnyethalnak. Ezt a galád imperialista és klerikális kártevést az utolsó pillanatban akadályozza meg Horváth főmérnök édesapja...

Nem mesélem tovább, Rabinovics Ármin filmjét ugyanis kivonták a forgalomból, kevéssel a bemutató után. Pártunk és kormányunk egyik percről a másikra leállította a földalatti gyorsvasút építését, így tehát a hősi mélyépítést bemutató termelési filmre sem volt szükség a továbbiakban.

De ne szaladjunk előre! Most még ott tartunk, hogy javában zajlik a föld alatti munka, és Zimányi elvtárs elkérte Rabinovics elvtártstól a készülő film technikai forgatókönyvét.

Miután pedig elolvasta a forgatókönyvet, irodájába hívatta egykori osztálytársát. Halálsápadtan, feldúlt arccal közölte vele, hogy új munkahelyet kell keresnie. Rabinovics filmjében rá lehet ismerni az egykori Csikas Virgilre, aki hiába változott vissza Gyurivá: az Államvédelmi Hatóság egészen biztosan ott lesz az első vetítésen. Rögtön rájönnek, hogy a szocialista építőmunkát zavarkeltéssel akadályozó egykori szerzetes, akit a filmben láthatunk, az építkezésen dolgozó Csikasszal azonos! Még a Forba almérnököt alakító színész is, valami Somló, feltűnően hasonlít rád, Gyurikám! Rabinovics mutatta a fényképét.

Rabinovics mindent tud! Rabinovics még a wismari gyufakísérleteidről is hallott. Benne lesz a filmben, amint Forba almérnök gyufaszálakból hidat épít, és parafadugókkal utánozza az alagútfúrást, hogy ezzel is gúnyt űzzön a népi demokráciából. És amit Rabinovics tud, azt – hidd el, Gyurikám! – az ÁVH is tudja.

Úgyhogy sipirc!

*

Addigra már létrejött a magyar állam és a magyar katolikus egyház közötti „megállapodás”, amely egy sor elnyomó intézkedést igyekezett rákényszeríteni a püspöki karra, ugyanakkor engedélyezte az országban összesen nyolc egyházi iskola működését. Ezek egyike volt a pesti

piarista gimnázium. Valódi nevét kerülte a sajtó, helyette így emlegették: „a Mikszáth Kálmán téri iskola”. De legalább a tanítás elkezdődhetett.

Csikasz tanár urat szerették a tanítványai. Tárgyainak szeretetét és egyéniségének melegszívű jóságát sugározta rájuk. Hittanárként sokaknak adott lelki eligazítást, felkészítve őket a keresztény életre, lelkiatyaként sokakat vezetett az elmélyültebb istenkapcsolat útján. Sokakat tanított meg arra, hogyan lehet gyönyörködni a zenében és a képzőművészeti alkotásokban.

Tanítványait szünidőben hosszabb kirándulásokra vitte. Hol egy-egy várrom láttán varázsolt lelki szemek elé reneszánsz csodapalotát, hol a természeti képződmények alakulását szemléltette egy-egy szikla- vagy löszfalon, vagy a balatonfelvidéki tanúhegyek bazaltsapkáin. Sohasem vitt magával nagy kíséretet, inkább nagyszámú erényei kísérték.

Ugyanolyan jól beszélte a kisiskolások nyelvét, mint az egyetemi hallgatókét, ugyanúgy fel tudta kelteni az analfabéták érdeklődését, mint az akadémikusokét. Sohasem voltak fegyelmezési gondjai: egyrészt megbabonázta diákjait lenyűgöző előadásmódjával, másrészt a régi szentekhez méltó béketűréssel fogadta kisebb-nagyobb csínytevéseiket.

Ha egy kisi diák nem tudta a leckét, azt is mondhatta: „Bikmakk!” Ez kegyelemkérés volt, és „kegyelemből elégséges” osztályzatot eredményezett. A nagyobb diákok, ha felkészületlenül érte őket a szóbeli számonkérés, választhattak az elégtelen osztályzat és az arculütés között. Aki az utóbbit választotta, azzal az történt, hogy Csikasz tanár úr az előrenyújtott mutató- és középső ujját könnyedén hozzáérintette az orcájához. Hangsúlyozta: nem testi fájdalmat akar okozni. Nem bántani vagy megalázni, hanem emlékeztetni szeretné a készületlen diákat.

Azt is mondogatta: minden csorbát ki lehet köszörülni, amíg a penge tart. Délutánonként sorba álltak szobája előtt a csorbult pengéjű diákok. Nem sajnált sem időt, sem fáradságot, mindenkinek adott lehetőséget, hogy javítson.

Egy hosszabb római tartózkodás alatt, már idős fejjel, diplomát szerzett levéltárosságból és régészetből is. Az 1980-as évektől, amikor könnyebbé vált a kiutazás, különböző ásatásokon vett részt Anatóliában és az akkor még békés, biztonságos Szíriában, egyszer pedig, már a nyolcvanadik évén túl, bejárta a Yucatán-félszigetet és Guatemala északi harmadát.

Útitársai csodálták, milyen könnyen és fürgén mássza meg a legmeredekebb tolték piramisokat is, és milyen hatalmas tárgyi tudás birtokában hasonlítja őket össze az egyiptomi építészeti emlékekkel. Időskori utazásairól írt egy igen érdekes beszámolót egy földrajzi folyóiratba.

Közreadott egy könyvet, amelyben a szívének legkedvesebb húsz vagy huszonkét pápa jellemrajzát írta meg Nagy Szent Gergelytől II. János Pálig. Akik olvasták ezt a munkát, váltig állítják: Plutarkhosz államférfi-portréival vetekszik. Írt egy könyvet a középkori liturgia fejlődéséről, egy másikat a szentté avatás jogtörténetéről. Ugyanakkor a számítástechnika fejlődését is nyomon követte, és az 1960-as években hajómodell-építő szakkört is tartott legkedvesebb diákjainak. Sokaknak feltűnt, milyen sok kimagasló hajómérnök és informatikus került ki a Mikszáth Kálmán téri iskolából.

Késő öregségében is sziporkázóan okos maradt, megőrizte legendás hírű emlékezőtehetségét, és bármikor mozgósítani tudta szerteágazó ismerettömegének bármelyik regiszterét. Csak a szeme romlott el. Ez a testi fogyatékoság nehezítette eleinte és tette lehetlenné végül, hogy továbbra is tanítson.

Új tanítványai már nem lehettek, de a régiek az utolsó években is rendszeresen látogatták, és rendkívül tartalmasnak találták ezeket a kései beszélgetéseket, amelyeket az idős Virgil atya szelíd iróniával így emlegetett: „Vak vezet világtalant”.